

KORRUPSIYAVIY JINOYATLARNI OLDINI OLISHDA KRIMINALISTIK PROFILAKTIKANING O‘RNI

Baratov Azim Shamsiyevich

*Toshkent davlat yuridik universiteti, Kriminalistika va sud ekspertizasi
sho‘basi mudiri*

Email: baratovazim.75@gmail.com

N.Qurbonov

Tadqiqotchi

Annotatsiya. Mazkur maqolada korrupsiyaviy jinoyatlarning oldini olish va ularga qarshi kurashishda kriminalistik profilaktikaning nazariy-huquqiy hamda amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Korrupsiyaning latentlik darajasi yuqoriligini inobatga olgan holda, an’anaviy choralardan zamonaviy texnik-kriminalistik vositalarga o‘tish zarurati asoslab berilgan. Tadqiqotda korrupsiyaviy jinoyatlar va jinoyatchi shaxsining kriminalistik modellarini yaratish masalalari o‘rganilgan. Shuningdek, tergov amaliyotini umumlashtirish asosida davlat idoralaridagi tizimli korrupsiya omillarini bartaraf etishga qaratilgan kriminalistik taqdimnomalar samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy tavsiyalar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: Korrupsiyaviy jinoyatlar, kriminalistik profilaktika, jinoyatlarning oldini olish, kriminalistik modellashtirish, jinoyatchi shaxsi profili, raqamli kriminalistika, sun‘iy intellekt, kriminogen omillar, tergov taqdimnomasi, yashirin (latent) jinoyatchilik.

Kriminalistika nafaqat jinoyat sodir etish mexanizmi, qonuniyatlari, jinoyat va uning ishtirokchilari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarning paydo bo‘lishi, dalillarni to‘plash, tadqiq qilish, baholash va ulardan foydalanish qonuniyatlari o‘rganadi, balki jinoyatlarni profilaktikasi masalalari yuzasidan tegishli chora-tadbirlarni ham ishlab chiqadi.

Kriminalistika profilaktikasi jinoyat sodir etilishiga yordam beruvchi sabablar va shart-sharoitlarni, kriminalistik obyekt va predmetlarni aniqlash, shuningdek, yangi jinoyatlar sodir etilishini qiyinlashtiradigan aniq profilaktika choralarni qo‘llash, aniq shaxslarning jinoiy harakatlariga chek qo‘yish yoki to‘xtatish bilan bog‘liq.

Profilaktik xarakterdagi vositalar, uslublar va usullarni ishlab chiqish doimo kriminalistikada ilmiy tadqiqot mavzusi bo‘lib kelgan. Shu bilan birga, jinoyatlarni profilaktikasi faoliyati kriminalistikaning predmeti emas, degan fikrlar mavjud. Bu fikrga qo‘shilmagan holda kriminalistika tomonidan jinoyat sodir etish mexanizmi, qonuniyatlari, jinoyat va uning ishtirokchilari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarning paydo bo‘lishi, dalillarni to‘plash, tadqiq qilish va baholash jarayonida o‘z o‘zidan sodir etilgan jinoyatni bartaraf etish, jinoyatlarni sodir etilishini oldini olish va jinoyatni sodir etilishiga olib kelgan holatlarni bartaraf etish yuzasidan tegishli chora-tadbirlar ishlab chiqadi.

Korrupsiyaga oid jinoyatlarni ochish va tergov qilish jarayonida ularning sodir etilish sabablari va shart-sharoitlari ham protsessual (tergov), ham noprotsessual harakatlar orqali aniqlanadi. Ko‘pincha tashabbus turli jinoyatlarning oldini olish bevosita o‘z faoliyatini asosan protsessual bo‘lmagan yo‘l bilan. Ko‘plab ilmiy ishlar shundan dalolat beradi [1].

Darhaqiqat korrupsiyaviy jinoyatlarni kriminalistik profilaktikasi nafaqat protsessual tergov harakatlari, balki noprotsessual harakatlarni ham amalga oshirishni taqozo etadi.

Korrupsiyaviy jinoyatlar yashirin darajasi yuqori ekanligi sababli, ma‘muriy choralar kam samara berayotgani va kriminalistikaga obyektiv ehtiyoj mavjudligini ko‘rsatadi.

Kriminalistik-profilaktika faoliyati ikki turga bo‘linadi: tergov profilaktikasi va ekspert-kriminalistik profilaktikasi. Uning predmeti jinoyat-protsessual qonun talablari, kriminalistika fan sifatidagi o‘ziga xosligi va vazifalarining xususiyatlarini hisobga olgan holda quriladi. Shu bilan birga, kriminalistika fani boshqa fanlari (kriminalogiya, jinoyat huquqi va jinoyat-protsessual) predmetining profilaktika jihatlariga daxl qilmaydi.

Kriminalistik profilaktikaning umumiy vazifasi jinoyatlarni tergov qilishning ilmiy-texnik vositalari, taktikasi va uslublarini doimiy ravishda takomillashtirish, umuman tergovning samaradorligi va ilmiy-uslubiy darajasini oshirishdan iborat. Bu esa kriminalistikaning muhim va asosiy profilaktik vazifalaridan biri bo‘lib, sodir etilgan jinoyatlarning aksariyat qismini ochish uchun qulay shart-sharoit yaratadi. Shu bilan birga, ushbu umumiy vazifani hal qilishni kriminalistika profilaktikasining boshqa aniq vazifalarini amalga oshirmasdan turib tasavvur qilib bo‘lmaydi. Bularga kriminalistika-profilaktika faoliyatining quyidagi vazifalari va sohalari kiradi:

- jinoyatlarning sabablari va ularni yuzaga keltiruvchi shart-sharoitlarni, ularning kriminalistik xususiyatlarini hisobga olgan holda aniqlash usullari va uslublarini ishlab chiqish va takomillashtirish;

- har bir tergov holatida kriminalistik obyektlarini va tergov jarayoni doirasidagi va undan tashqaridagi tegishli ta'sirni (tekshiruv natijalari bo'yicha) ajratib ko'rsatish;

- tergov jarayonida yuzaga keladigan profilaktik xarakterdagi tipik tergov holatlarining xususiyatlarini aniqlash va o'rganish. Ular asosida jinoyatlarning oldini olish bo'yicha kriminalistik faoliyatining asosiy yo'nalishlarini ishlab chiqish;

- har xil turdagi obyektlarni jinoiy hujumlardan himoya qilish bo'yicha, tanlangan har bir vaziyatda eng samarali bo'lgan profilaktik kriminalistik tadbirlarining taxminiy majmuasini aniqlash;

- boshlangan jinoyatning oldini olish va sodir bo'layotgan jinoyatning oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish.

Jinoyatlarning oldini olishda kriminalistikani ilmiy-amaliy faoliyatning predmetini aniq kriminalistika usullari va vositalari bilan hal etish mumkin bo'lgan vazifalar majmuasidir. Bundan tashqari, profilaktika masalalarini hal etishni ilmiy va uslubiy ta'minlash kriminalistikaning muhim vazifalaridan biridir.

Yuqoridagi masalalarni hal etish bilan birga quyidagi jihatlarga ham e'tibor qaratish lozim.

Jinoyatlarning oldini olish - bu jinoyatlarni oldini olishga, jamiyatda jinoyatchilik darajasini pasaytirishga qaratilgan keng qamrovli chora-tadbirlar va harakatlardir. Jinoyatlarning oldini olishning bir necha asosiy jihatlari:

Ta'lim va xabardorlik: Jamiyatda ta'lim va xabardorlikni oshirish jinoyatchilik darajasini kamaytirishi mumkin. Ta'lim odamlarga o'z harakatlarining oqibatlarini yaxshiroq tushunishga va yanada oqilona qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish: Muloqot, nizolarni hal qilish va his-tuyg'ularni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga ko'maklashish odamlarga hayotdagi qiyinchiliklarni samaraliroq yengishga va jinoyat sodir yetishdan qochishga yordam beradi.

Yoshlarni qo'llab-quvvatlash: yoshlar jinoyatchiligining oldini olish jinoiy faoliyatga aralashish xavfini kamaytirish uchun ta'lim, sport, madaniy tadbirlar va ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Aholi turmush sharoitini yaxshilash: muayyan hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni yaxshilash, ishsizlik, giyohvandlik va alkogolizmga qarshi kurashish jinoyatchilik darajasini pasaytirishga yordam beradi.

Korrupsiyaviy jinoyatlarni kriminalistik profilaktika qilishda kriminalistik texnik-taktik vositalar ahamiyati katta. Misol uchun sun'iy intellekt (AI) va Big Data texnologiyalari orqali davlat xaridlari va byudjet mablag'lari harakatini kriminalistik monitoring qilish.

Jazo va rehabilitatsiya tizimi: jinoyat uchun jazo tayinlash va rehabilitatsiyani o'z ichiga olgan samarali jinoiy jazo tizimi jinoyatlarning takrorlanishini kamaytirishga yordam beradi.

Jamiyat hamkorligi: jinoyatchilikning oldini olishda butun jamiyat, jumladan, fuqarolar, tashkilotlar va davlat idoralari hamkorligi muhim ahamiyatga ega.

Axborot texnologiyalari va ma'lumotlar tahlili: Zamonaviy texnologiyalar va ma'lumotlar tahlilidan foydalanish huquqni muhofaza qilish idoralariga jinoyatlarni bashorat qilish va oldini olishga yordam beradi.

Bu usullar va strategiyalar har bir holat va xususiyatlarga mos ravishda moslashtirilishi mumkin. Jinoyatchilikning samarali oldini olish ko'pincha jinoyat muammosini hal qilish uchun turli darajadagi aralashuvni birlashtirgan kompleks yondashuvni o'z ichiga oladi.

Korrupsiyaviy jinoyatlarni oldini olish va ularga qarshi kurashishda **kriminalistik profilaktika** zamonaviy huquq tizimida eng samarali va ilmiy asoslangan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Korrupsiya latent (yashirin) xususiyatga ega bo'lgani sababli, uni sodir etilgandan keyin fosh etishdan ko'ra, jinoiy kriminogen vaziyatni oldindan prognoz qilish va tizimli to'siqlar qo'yish muhimroqdir.

Quyida ushbu mavzuga oid asoslangan fikrlar va ularning ilmiy-huquqiy manbalari keltirilgan.

1. **Korrupsiyaviy jinoyatlar profilini yaratish (Kriminalistik modellashtirish)**

Kriminalistik profilaktikaning asosiy vazifalaridan biri — korrupsionerning va u sodir etadigan jinoiy sxemalarning ilmiy modellarini (profilini) ishlab chiqish lozim[2].

Korrupsiyaviy jinoyatlar muayyan lavozim va sohalar (masalan, davlat xaridlari, qurilish, sog'liqni saqlash) bilan uzviy bog'liq. Kriminalistik taktika va

metodika yordamida ushbu sohalardagi “nozik nuqtalar” aniqlanadi va potensial jinoyatchining xulq-atvori, moliyaviy operatsiyalari modellashtiriladi. Bu korrupsiyaviy xavf-xatarlarni davlat idoralari kesimida oldindan baholash imkonini beradi.

2. Raqamli kriminalistika va LegalTech vositalarini qo‘llash

Zamonaviy kriminalistik profilaktikani raqamli texnologiyalarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi.

Sun‘iy intellekt, Big Data (katta hajmdagi ma‘lumotlar) va raqamli kriminalistika (Digital Forensics) vositalari yordamida davlat xaridlari va byudjet mablag‘larining harakati real vaqt rejimida nazorat qilinadi. Tizim shubhali tranzaksiyalar, qarindosh-urug‘chilik aloqalari yoki affillangan shirkatlarni inson omilisiz aniqlab, ogohlantirish signalini beradi. Bu esa jinoyatning oldini oluvchi texnik-kriminalistik to‘siqdir.

3. Tergov amaliyotini umumlashtirish orqali kriminogen omillarni yo‘qotish

Kriminalistik profilaktikaning amaliy namoyon bo‘lishi Jinoyat-protsessual kodeksi talablari bilan ham belgilanadi[3].

Tergovchi korrupsiyaga oid jinoyat ishini yuritish jarayonida nafaqat aybdorni aniqlashi, balki ushbu jinoyatning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarni (masalan, qonunchilikdagi bo‘shliqlar, nazoratning yo‘qligi) aniqlashi shart. Tergov yakunida tegishli vazirlik yoki idoraga beriladigan **taqdimnomalar** kriminalistik profilaktikaning bevosita huquqiy vositasi bo‘lib, ular ijrosi orqali tizimli korrupsiya tugatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Каширин, Р. М. Оперативно-розыскное предупреждение незаконного оборота наркотических средств в исправительных учреждениях: дисс. ... канд. юрид. наук. – Псков, 2012. – 190 б.
2. Белкин Р.С. Курс криминалистики. Т. 3. — М., 1997. — С. 142–148.
3. Abdumajidov G.A. Kriminalistika. — Т.: TDYU, 2003. — В. 89–95.